

Arkadiusz Żukowski

**DIASPORA POLSKA I INNE DIASPORY
EUROPEJSKIE W POŁUDNIOWEJ
AFRYCE W OKRESIE APARTHEIDU –
FORMY KONTAKTÓW I WSPÓŁPRACY**

**POLISH DIASPORA AND OTHER EUROPEAN
DIASPORAS IN SOUTH AFRICA
DURING APARTHEID: FORMS
OF CONTACTS AND COOPERATION**

Słowa kluczowe: diaspora polska, diaspory europejskie, Południowa Afryka, apartheid

Apartheid w Południowej Afryce¹, zwanej też Afryką Południową, stał się oficjalną doktryną państwową w 1948 r. po dojściu do władzy afry-

---

¹ Oficjalna nazwa państwa w latach 1910–1960 – Unia Południowej Afryki (w okresie międzywojennym stosowano termin Unia Południowo-Afrykańska, w okresie Polski Ludowej – Związek Południowej Afryki), a od 1960 r. – Republika Południowej Afryki.

kanerskich nacjonalistów – Partii Narodowej (National Party, NP)². Ideologiczne podstawy tej doktryny sformułował dr teologii Daniel François Malan, przywódca NP. Termin „apartheid” w języku afrykańskim oznaczał separację, odrębność, rozróżnienie. W rzeczywistości wprowadzał segregację rasową i dyskryminację ludności niebiałej. Należy podkreślić, iż od początków białej obecności w Południowej Afryce w różnych okresach i w różnym zakresie stosowano prawo i praktyki segregujące i dyskryminujące ludność niebiałą³. Za czasów apartheidu Południowa Afryka była jedynym na świecie państwem, w którym oficjalnie funkcjonował system segregacji i dyskryminacji rasowej. Faktyczny demontaż apartheidu rozpoczęto na początku lat 90. – prezydent RPA Frederik W. de Klerk na posiedzeniu parlamentu 2 lutego 1990 r. zapowiedział zniesienie apartheidu, cofnięcie zakazu działalności Afrykańskiego Kongresu Narodowego (African National Congress, ANC), Panafrykańskiego Kongresu (Pan-African Congress, PAC) i Południowoafrykańskiej Partii Komunistycznej (South African Communist Party, SACP) oraz zwolnienie więźniów politycznych, w tym m.in. Nelsona Mandeli⁴. W 1991 r. nastąpiło uchylenie ustaw

² Zob. szerzej w języku polskim: J. Balicki, *Historia Burów. Geneza państwa apartheidu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980; D. Grinberg, *Geneza państwa apartheidu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980; M.J. Malinowski, *Republika Południowej Afryki. Przemiany wewnętrzne i ich międzynarodowe uwarunkowania*, Warszawa 1988; A. Żukowski, *Geneza konfliktów rasowych i etnicznych w Afryce Południowej*, w: I. Kabzińska-Stawarz, S. Szynkiewicz (red.), *Konflikty etniczne. Źródła, typy, sposoby rozstrzygania*, Warszawa 1996, s. 299–308; idem, *Rola holenderskich kościołów reformowanych w kształtowaniu stosunków społecznych w Afryce Południowej*, „Eastern Review” 1998, Vol. 3, s. 179–191; idem, *Doktryna apartheidu i jej endo- i egzogeniczne determinanty*, w: M. Marczevska-Rytko, W. Ziętara (red.), *Ideologie, doktryny, ruchy społeczne i polityczne. Wybrane problemy*, Lublin 2015, s. 281–316.

³ Zob. szerzej: N.J. Rhoadie, H.J. Venter, *Apartheid. A Sociohistorical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea*, Cape Town 1959.

⁴ *Address by the State President Mr FW de Klerk, DMF at the Opening of the Session of the Ninth Parliament of the Republic of South Africa. Cape Town 2 February 1990*, Johannesburg 1990, s. 1–21.

dyskryminujących ludność niebiałą, a będących filarami apartheidu⁵. Za ostateczny kres apartheidu uważa się pierwsze wielorasowe wybory parlamentarne z kwietnia 1994 r., w których wyniku zwyciężył ANC, a na prezydenta wybrano N. Mandelę⁶.

Apartheid a demografia Południowej Afryki

Ustawodawstwo apartheidu klasyfikowało wszystkich mieszkańców Południowej Afryki kraju według przynależności rasowej oraz koloru skóry. W 1950 r. parlament południowoafrykański przyjął ustawę o rejestracji ludności (Population Registration Act No. 30 of 1950), będącą uzupełnieniem wcześniejszego aktu prawnego (Citizenship Act). Na mocy tej ustawy mieszkańców Południowej Afryki dzielono na cztery odrębne grupy rasowe: ludność białą, Kolorodów/Kolorowych, Azjatów i Afrykanów⁷. Przy czym kategoria Azjaci (*Asian*) została dodana później⁸.

Zgodnie z oficjalną terminologią do ludności białej (*White person*) zostały zaliczone osoby pochodzenia europejskiego („osoby o czystej krwi europejskiej”) oraz ze względu na silne powiązania ekonomiczne – Japończycy, a także emigranci z Korei Południowej i Tajwanu,

---

⁵ Do 1991 r. nastąpiło zniesienie 187 ustaw dyskryminujących ludność kolorową, m.in. unieważniono ustawy zakazujące ludności czarnej posiadania ziemi (Native Land Act of 1913 i Native Land and Trust Act of 1936), zastrzegające odrębność urządzeń użyteczności publicznej, tzw. mały apartheid (Reservation of Separature Amenities Act of 1953), oraz klasyfikujące ludność RPA według grup rasowych (Population Registration Act of 1950).

⁶ R.W. Johnson, L. Schlemmer (eds.), *Launching democracy: South Africa's first open election 1994*, New Haven 1996.

⁷ Union of South Africa Acts and Bills – Population Registration Act, 1950, s. 19 (No. 30, 1950). W 1991 r. władze południowoafrykańskie zniosły oficjalny podział społeczeństwa RPA na odrębne grupy rasowe (Repealed by the Population Registration Act Repeal Act No. 114 of 1991).

⁸ *Apartheid*, <http://www.britannica.com/topic/apartheid#ref210033> [23.09.2015].

którym nadawano status tzw. honorowych białych (*honorary Whites*). Jako Koloredów klasyfikowano „osoby krwi mieszanej”, pochodzące głównie ze związków między ludnością białą a Afrykanami, a także potomkami ludu San i Khoikhoi⁹. Azjaci, w myśl cytowanej ustawy, byli to „tubylcy pochodzący z Azji i ich potomkowie, głównie Hindusi”. Wobec czarnej ludności, tzn. Afrykanów, białe władze stosowały przynajmniej kilka oficjalnych i półoficjalnych określeń (*Kaffir, Native, Bantu, Black, African*)¹⁰. Ta grupa rasowa obejmowała wszystkie ludy Bantu¹¹ oraz ludy San (Buszmeni) i Khoikhoi (Hotentoci), przy czym należy wspomnieć, że w przeszłości biali używali na określenie tej grupy innych terminów.

Ludność Południowej Afryki po zakończeniu II wojny światowej wynosiła ogółem 11 281 000 osób (1945); według spisu powszechnego z 1946 r. wzrosła do 11 415 925. W roku wprowadzania apartheidu (1948) liczba ludności tego kraju wyniosła 11 957 000. Według kolejnych spisów powszechnych kształtowała się następująco: 1951 – 12 671 452 osób; 1960 – 15 994 181; 1970 – 21 402 470; 1980 – 24 261 000; 1985 – 27 704 000; 1991 – 37 944 000¹². W pierwszym spisie powszech-

⁹ „A Coloured is a person who is not a White person or a Bantu [...]”; zob.: <http://africanhistory.about.com/od/apartheidlaws/g/No30of50.htm> [13.03.2009].

¹⁰ Od czasów portugalskiej penetracji Południa Afryki Afrykanów nazywano pogardliwie „Kaframi” (*Kaffirs*). W 1910 r. władze Unii Południowej Afryki wprowadziły w stosunku do nich oficjalny termin „tubylcy” (*Natives*), a w 1940 r. zastąpiono go pojęciem „Bantu”. Na początku lat 80. uznano, że termin „Bantu” był obraźliwy dla ludności afrykańskiej i zaczęto wprowadzać obowiązujący do dzisiaj termin „Afrykanie” (*Africans*). W południowoafrykańskich spisach powszechnych stosowano nieco inną nomenklaturę. Jeszcze przed wprowadzeniem apartheidu użyto w ankietach określenia „Natives/Bantu”; w 1951 r. – „Natives”; w 1960 i 1970 r. – „Bantu”; w 1980, 1985 i 1991 r. – „Blacks” (czarni); a po zniesieniu apartheidu w 1996 r. – „African/Blacks”; zob.: T. Zuberi, E. Bonilla-Silva, *White Logic, White Methods: Racism and Methodology*, Lanham 2008, s. 70.

¹¹ „A Bantu is a person who is, or is generally accepted as, a member of any aboriginal race or tribe of Africa [...]”; zob.: <http://africanhistory.about.com/od/apartheidlaws/g/No30of50.htm> [13.03.2009].

¹² *South Africa: historical demographical data of the whole country*, <http://www.populstat.info/Africa/safricac.htm> [22.08.2015].

nym po zakończeniu apartheidu (1996) liczba ludności RPA wzrosła do 40 583 600 osób.

Pod koniec apartheidu RPA była jak na warunki afrykańskie krajem o wysokim stopniu zurbanizowania (ok. 50%), przy czym w 1985 r. 89,6% białych, 93,4% Azjatów oraz 77,8% Kolorodów zamieszkiwało ośrodki miejskie¹³. Afrykanie przebywający na „terytorium białych” stanowili w większości element miejski (55%). Z kolei ludność bantustanów mieszkała w ok. 90% w okręgach wiejskich.

W 1946 r. skład rasowy Południowej Afryki przedstawiał się następująco: Bantu – 7 800 000, biali – 2 400 000, Kolorodzi – 930 000, Azjaci – 300 000. Według spisu powszechnego z 1960 r. proporcje rasowe w Południowej Afryce zgodnie oficjalną terminologią były następujące: Bantu – 10 928 264 (68,3%), biali – 3 088 492 (19,3%), Kolorodzi – 1 509 258 (9,4%), Azjaci – 477 125 (3,0%)¹⁴. W 1970 r. według spisu powszechnego ludność RPA wynosiła 21 794 000 osób, z czego Afrykanów było 15 340 000 (70,39%), białych 3 773 000 (17,31%), Kolorowych 2 051 000 (9,41%) i Azjatów 630 000 (2,89%)¹⁵. Udział ludności białej w społeczeństwie południowoafrykańskim spadł z 20,8% w 1946 r. do 15,8% w 1980 r.¹⁶

W okresie apartheidu, a szczególnie do końca lat 80., w oficjalnych publikacjach południowoafrykańskich „zamazywano” rzeczywistość liczbę mieszkańców RPA, gdyż podawano ją z pominięciem bantustanów. Dla przykładu – według spisu powszechnego z 1980 r. do ogólnej liczby ludności RPA nie wliczono mieszkańców ówczesnych „niepodległych” bantustanów (*independent national states*): Transkei – 2,7 mln osób, Bophuthatswana – 1 mln, Venda – 350 tys., a czwarty „niepodległy” bantustan Ciskei powstał w 1981 r. i liczył 678 tys. mieszkańców¹⁷.

¹³ *South Africa 1988–1989, Official Yearbook of the Republic of South Africa*, Cape Town 1990, s. 88.

¹⁴ *South Africa, Republic of*, w: S.H. Steinberg (ed.), *The Statesman's Year-Book, 1967–1968*, 104th annual edition, London – New York 1967, s. 1404.

¹⁵ *South Africa 1982, Official Yearbook of the Republic of South Africa*, Johannesburg 1983, s. 75.

¹⁶ *South Africa: an appraisal*, Johannesburg 1983, s. 27.

¹⁷ *Population*, <http://countrystudies.us/south-africa/44.htm> [25.11.2015].

W sumie oficjalne statystyki nie obejmowały wyżej wspomnianych czterech „niepodległych” bantustanów oraz czasami sześciu „samorządzących się” (*self-governing states*): Gazankulu, KaNgwane, KwaNdebele, KwaZulu, Lebowa i QwaQwa, traktując je jako oddzielne organizmy państwowe. W tym przypadku – np. w statystykach za rok 1987 – nie uwzględniono 13 447 701 osób, które zamieszkiwały wymienione terytoria¹⁸.

W 1985 r. RPA zamieszkiwało łącznie 31 784 000 osób (wliczając ludność bantustanów). Największą grupę tworzyli Afrykanie liczący 23 588 000 osób. Drugie miejsce zajmowali biali, których żyło tam 4 576 000 osób. Dwie pozostałe grupy rasowe: Kolorowi i Azjaci liczyli odpowiednio 2 825 000 i 784 000 osób¹⁹. Według oficjalnych danych z 1994 r. RPA zamieszkiwało 42,5 mln mieszkańców (Afrykanie – 77,4%, biali – 12,2%, Kolorowi – 8,0%, Azjaci – 2,4%)²⁰.

Liczba ludności białej Południowej Afryki wzrastała, ale w tempie znacznie mniejszym niż niebiałych grup rasowych, a zwłaszcza Afrykanów: w 1960 r. – 3 008 000 białych (wzrost 2,7%); w 1965 r. – 3 408 000 (wzrost 2,7%); w 1970 r. – 3 792 848 (wzrost 2,3%); w 1980 r. – 4 522 000 (wzrost 1,9%); w 1985 r. – 4 867 000 (wzrost 1,5%); w 1990 r. – 5 068 300 (wzrost 0,7%)²¹. Warto wspomnieć, że ludność Południowej Afryki w 1970 r. w stosunku do 1960 r. wzrosła o 33,8%.

Należy pamiętać, że ludność białą po II wojnie światowej zasiliła emigracja z krajów Europy Zachodniej, głównie Wielkiej Brytanii, oraz Ameryki Północnej (łącznie ok. 840 tys. osób). Jej szczyt przypadł na lata 60. i 70. oraz początek lat 80., co było związane z wielkimi potrzebami gospodarki południowoafrykańskiej na wysoce wykwalifikowanych pracownikach. W okresie od 1948 do 1985 r. Południową Afry-

---

¹⁸ *Information Digest 1990*, South Africa Foundation, Johannesburg 1990, s. 5–6.

¹⁹ *Republic of South Africa – Statistics in Brief*, Central Statistical Service, Pretoria 1985.

²⁰ *Information Digest 1995*, South Africa Foundation, Johannesburg 1994, s. 10–11.

²¹ *Population of South Africa by population group, Government of the Republic of South Africa*, Pretoria 1960–1992, passim.

kę opuściło ok. 240 tys. białych, czyli proces migracyjny miał saldo dodatnie – ok. 600 tys. osób²².

Terminologia apartheidu podkreślała „południowoafrykańskość” tylko jednej grupy etnicznej, jedyne białego narodu w Afryce – Bury, m.in. poprzez nazywanie ich Afrykanerami (od 1910 r.), a ich języka – afrikaans. Natomiast inne grupy rasowe i etniczne były z tych związków z „południowoafrykańskością” wykluczone, a nazewnictwo miało uwypuklać ich obcość w tej części Afryki. Czarnej większości nie nazywano Afrykanami, a dla innych zarezerwowano określenia *Coloureds* czy *Britisher*.

* * *

Południowa Afryka prawie do końca okresu apartheidu w odniesieniu do ludności białej należała w dużym stopniu do typowych krajów imigracyjnych. Podążano tam głównie z przesłanek ekonomicznych. Niektórzy jednak zmuszeni byli opuszczać kraj urodzenia z przyczyn politycznych i w Południowej Afryce znajdowali nową ojczyznę. Początki emigracji, od połowy XVII w., poprzez wiek XVII, kończą na I połowie XIX w., były pod względem liczbowym niewielkie. Liczne fale emigracyjne przypadły na okres gorączki diamentów, a zwłaszcza złota (ostatnie dekady XIX w. i początek XX w.) oraz następne 10-lecia, mimo restrykcyjnych przepisów imigracyjnych²³. W sumie w latach 1830–1930 do Południowej Afryki przybyło 1,5 mln emigrantów, przede wszystkim z Europy²⁴. Po II wojnie światowej dynamicznie rozwijająca się gospodarka południowoafrykańska potrzebowała m.in. wykwalifikowanych kadr naukowo-technicznych. Z uwagi na obowiązujące ustawodawstwo apartheidowe kadry te w związku z brakiem takich w RPA rekrutowano spośród zagranicznych białych

²² *South Africa Statistics 1985*, Department of Statistics, Republic of South Africa, Pretoria 1985.

²³ Np. od stycznia do grudnia 1904 r. do Kapsztadu przybyło 65 160 emigrantów; zob.: G. Sharon, L. Hotz, *The Jews in South Africa. A History*, Cape Town – London – New York 1955, s. 91–92, 96.

²⁴ B. Dziedziul, *Materiały do nauki przedmiotu geografia polityczna*, Szczecin 1994, s. 25.

specjalistów. Wśród emigrantów przeważali mieszkańcy Europy Zachodniej, zwłaszcza Wielkiej Brytanii, ale byli także wśród nich przybysze z Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polacy. Od początków lat 60. do 1984 r. (z wyjątkiem końca lat 70.) do RPA przybywało od 20 do 35 tys. białych emigrantów rocznie, a w 1975 r. przybyło ich 40 tys.²⁵.

Diaspory europejskie w Południowej Afryce

Wśród ludności białej Południowej Afryki w okresie apartheidu dominowały zdecydowanie dwie najliczniejsze grupy narodowościowe: afrykanerska i angielskojęzyczna.

Afrykanerzy uformowali wśród białego społeczeństwa południowoafrykańskiego jedyny w Afryce biały naród. Nie obejmuje on jednak całej białej społeczności kraju, ale około połowę. W 1960 r. liczba Afrykanerów wynosiła 1,6 mln, w 1980 r. liczbę białych posługujących się językiem afrikaans w RPA szacowano na 2 360 tys.²⁶. W przeszłości Afrykanerzy żyli głównie na wsi, ale po II wojnie światowej duża ich część przeniosła się do miast. W latach 80. XX w. Afrykanerzy najliczniej zamieszkiwali dawną prowincję Wolne Państwo Oranje (Orania), gdzie stanowili 86,7% ludności białej²⁷. W innych dawnych prowincjach ich udział wynosił: w Prowincji Przylądkowej – 58,7%, w Transwalu – 58,4%, a w Natalu zaledwie 25,9%. Afrykanerzy traktowani są jako ludność rodzima, a nie społeczność diasporyczna.

Drugą grupę narodowościową wśród białych stanowią Południowoafrykanie pochodzenia brytyjskiego, zwani grupą angielskojęzyczną (*English speaking group*)²⁸.

---

²⁵ *South Africa 1989–90. Official Yearbook of the Republic of South Africa*, Cape Town 1990, s. 85.

²⁶ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 80.

²⁷ M.J. Malinowski, *Białe mocarstwo Czarnego Lądu*, Warszawa 1986, s. 58.

²⁸ Zob. np.: D.H. Akenson, *Occasional papers on the Irish in South Africa*, Grahamstown 1991; *The English-speaking people: British, Scottish, Irish*, Alberton 2006.

Większość Południowoafrykanów pochodzenia brytyjskiego wywodzi się z Anglii, pozostali zaś ze Szkocji, Walii i Irlandii. Przez wiele lat uważali się za Brytyjczyków. Nie tylko sami kultywowali tradycje kraju urodzenia, ale wprowadzali ją na całym obszarze Kolonii Przylądkowej oraz Natalu, a później na całym terytorium Południowej Afryki. W końcu lat 80. XX w. stanowili oni 36% ogółu białych²⁹. W 1980 r. liczbę białych, którzy uznawali język angielski za ojczysty, szacowano w RPA na 1 652 tys.³⁰. Takich, którzy podali zarówno afrikaans, jak i angielski jako języki ojczyste, było 47,2 tys.³¹.

Południowoafrykanie pochodzenia brytyjskiego uznawali siebie za integralną część społeczeństwa kraju. Starali się kultywować tradycje przodków. Cele takie stawiało sobie m.in. stowarzyszenie British Settlers 1820 Association³². Poza tym Szkoci, Walijszczy i Irlandczycy mieli swoje stowarzyszenia społeczno-kulturalne, np. Irish South African Association.

Grupę angielskojęzyczną można uznać za społeczność rodzimodiasporyczną. Poza wspomnianymi dwiema grupami: afrykanerską i angielskojęzyczną pozostałe białe społeczności można bezwzględnie traktować jako społeczności diasporyczne.

Diaspora żydowska należała od samego początku do społeczności silnie zintegrowanych. Zamieszkiwała prawie wyłącznie duże miasta, głównie Johannesburg, który z tego powodu nazywany jest czasami „Jewburg”, oraz Kapsztad. Diaspora ta bardzo szybko przystosowywała się do nowej południowoafrykańskiej rzeczywistości, zintegrowała się z południowoafrykańską gospodarką i kulturą. Z drugiej strony zachowała swoją tożsamość, zwłaszcza religijną, m.in. 88% południowoafrykańskich Żydów należało do ortodoksyjnych kongregacji (dane z przełomu lat 80. i 90.)³³. Diaspora ta posiadała własną sieć szkół, organizacji społecznych i religijnych. Około 80% dzieci

²⁹ *South Africa 1988–1989...*, op. cit., s. 66.

³⁰ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 80.

³¹ Ibidem.

³² <http://www.1820settlers.com/index.php> [22.10.2015].

³³ *SA Jewish History*, <http://www.jewishsa.co.za/about-sajbd/sa-jewish-history/> [24.10.2015].

i młodzieży uczęszczało do żydowskich szkół³⁴. Centralną organizacją diaspory żydowskiej w Południowej Afryce była Żydowska Południowoafrykańska Rada Deputowanych (South African Jewish Board of Deputies, SAJBD).

Według dokładnych danych gmin oraz badaczy żydowskich w Południowej Afryce w 1946 r. mieszkało 104 156 Żydów, co stanowiło 4,4% ogólnej populacji białych. W 1960 r. ich liczba wzrosła do 114 762 (ale stanowiło to 3,7% ogółu białych), a w 1970 r. liczba ta osiągnęła najwyższą wartość – 118 200. W następnych latach ulegała zmniejszeniu: w 1980 r. mieszkało w RPA 117 963 Żydów (2,6% ogółu białych), a w 1991 r. liczba ta spadła do 105 711³⁵. W latach 1970–1992 ponad 39 tys. Żydów wyemigrowało z RPA, zaś w tym samym okresie do tego kraju przybyło ich ok. 10 tys.³⁶. Od początków lat 90. XX w. notowano masowe wyjazdy Żydów z RPA, zwłaszcza młodego pokolenia (ok. 2 tys. rocznie).

Znaczącą liczbowo diasporę stanowią w RPA Portugalczycy, chociaż dane na jej temat znacznie się różnią³⁷. Zdecydowana większość

---

³⁴ D. Saks, *The Emigration Phenomenon and its Impact on the South African Jewish Community*, „Journal of Jewish Communal Service” Winter–Spring 2003, s. 139.

³⁵ A.A. Dubb, *The Jewish Population of South Africa: The 1991 Sociodemographic Survey*, Kaplan Centre for Jewish Studies and Research, Cape Town 1994, s. 7.

³⁶ R. Weiner, *The virtual Jewish history tour: South Africa*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/South_Africa.html#Post-Apartheid%20Regime [24.10.2015].

³⁷ Dane dotyczące liczebności diaspory portugalskiej w RPA w latach 80. różnią się i wahają się od 70 tys. do 600–700 tys. osób; por.: *South Africa 1988–1989...*, op. cit., s. 70 (70 tys. osób); „The Star” 6.05.1989 (80 tys. osób); C. Groenewald, *Tuis onder die suiderson*, „Suid-Afrikaanse Panorama” Januaria 1979, s. 8 (600–700 tys. osób); A. Simon [et al.], *A Study of the Integration of Portuguese Students at the English-Medium High School*, „South African Journal of Education” 1984, No. 4 (2), s. 92 (600–700 tys. osób). Na temat emigracji Portugalczyków do Południowej Afryki zob. szerzej: C. Glaser, *Portuguese Immigrant History in Twentieth Century South Africa: A Preliminary Overview*, „African Historical Review” 2010, Vol. 42, No. 2, s. 61–83.

Portugalczyków osiedliła się w tym kraju w latach 70. XX w., a przede wszystkim po rozpadzie portugalskiego imperium kolonialnego w Afryce i uzyskaniu niepodległości przez dawne kolonie portugalskie. Emigranci przybyli po 1975 r. głównie z Mozambiku, a także z Angoli. W wyniku tej emigracji liczebność diaspory portugalskiej w RPA wzrosła z 49 tys. do 300 tys. osób³⁸. Portugalscy emigranci z Mozambiku osiedlali się głównie w miastach ówczesnej prowincji Transwał, m.in. w południowo-wschodnich dzielnicach Johannesburga. Większość Portugalczyków zamieszkiwała w dużych miastach, gdzie funkcjonowały jej organizacje diasporyczne oraz Kościół katolicki. W 1980 r. liczbę osób posługujących się językiem portugalskim w RPA szacowano na 47,2 tys.³⁹.

Diaspora niemiecka ma nie tylko długi rodowód, lecz także zawsze odgrywała istotną rolę zwłaszcza w sferze gospodarczej, handlowej i kulturalnej kraju⁴⁰. Posiadała rozwiniętą sieć własnych szkół podstawowych i średnich w największych miastach RPA. Wiodącą organizacją kulturalną była Südafrikanisch-Deutsche Kulturvereinigung (SADK), posiadająca swoje oddziały w Durbanie, East London, Johannesburgu, Kapsztadzie, Pietermaritzburgu, Port Elizabeth, Potchefstroom, Pretorii i w południowym Natalu (*Southern Natal*)⁴¹. Aktywne były też stowarzyszenia regionalne, lokalne oraz młodzieżowe i inne (np. Kulturverband Nordnatal, Kulturgemeinschaft Vryheid, Kulturverein Wartburg und Umgebung, Deutsch-SA Jugendbund Pretoria, Landsmannschaft Ost-Westpreußen, German Womens' Society). W dużych miastach południowoafrykańskich działał German Club oraz German Society.

³⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_South_African [24.11.2015].

³⁹ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 80.

⁴⁰ H. Grünewald, *Die Geschichte der Deutschen in Südafrika*, Cape Town 1993; S. Brink [et al.] (eds.), *Die Kultuurhistoriese bydrae van die Duitssprekendes in Suid-Afrika. SAVK Kongres, Genadendal, 27–28 August 1992. Bundel met kongresreferate*, Pretoria 1992.

⁴¹ *German Societies, Institutions and Businesses in Southern Africa*, http://www.safrika.org/sasocs_en.html [21.09.2015].

Współcześnie liczebność Niemców w RPA szacuje się na 80–160 tys.⁴². Inne dane mówią o 75 tys. niemieckich emigrantów (*German expatriate citizens*) żyjących w RPA i Namibii⁴³. W 1980 r. liczbę osób posługujących się językiem niemieckim w RPA szacowano na 59 tys.⁴⁴.

Diaspora austriacka swoją aktywność realizowała poprzez Austrian Club w Johannesburgu oraz Austrian Social and Sports Club w Kapsztadzie. Niemieckojęzyczni Austriacy tworzą w RPA diasporę, która liczyła ok. 40 tys. osób.

Diaspora szwajcarska, podobnie jak diaspora niemiecka i austriacka, ma długą genezę związaną z początkami obecności białych w Południowej Afryce⁴⁵. Po II wojnie światowej aktywnie działały tam następujące stowarzyszenia społeczno-kulturalne: Swiss Society Helvetia w Johannesburgu, Swiss Social and Sports Club w Kapsztadzie, Natal Swiss Club w Pietermaritzburgu, Swiss Club w Port Elizabeth oraz Schweizer Verein Alpina w Pretorii.

Należy podkreślić, że organizacje diaspory niemieckiej, austriackiej i szwajcarskiej w Południowej Afryce ze względów historycznych i kulturowych, w tym językowych, ściśle ze sobą współpracowały.

Holendrzy przybywający do Południowej Afryki w zdecydowanej większości zasilili tworzący się naród afrykanerski, który w 40% składa się z potomków dawnych osadników holenderskich⁴⁶. O diasporze holenderskiej w tym kraju można mówić w kontekście emigrantów holenderskich przybywających tam po II wojnie światowej. Centralną

---

⁴² J. Schubert, *Germans in South Africa: An Introduction*, http://www.geocities.com/Heartland/meadows/7589/intro_en.html [22.08.2013].

⁴³ *Lists of „German expatriate citizens” only for Namibia and South Africa*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Germans> [25.10.2015].

⁴⁴ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 80.

⁴⁵ Zob. szerzej: F. Ernst, K. Scheurer (compiled by), *History of the Swiss in Southern Africa, 1652–1977*, Johannesburg 1979; idem, *History of the Swiss in Southern Africa (1652–1977): 325 years*, Swiss Societies, Johannesburg 1977; C.F. Jeannerat, *Embroided: Swiss churches, South Africa and apartheid*, Münster 2007; A. Linder, *The Swiss at the Cape of Good Hope 1652–1971*, Basel 1997.

⁴⁶ *South Africa 1988–1989...*, op. cit., s. 67.

organizacją była założona w 1953 r. Nederlands Sprekende Gemeente w Johannesburgu⁴⁷. Ważną rolę kulturalną dla diaspory holenderskiej, a także flamandzkiej odgrywał Dom Niderlandzki (Huis der Nederlanden) w Kapsztadzie, obecnie działający pod nazwą SASNEV (South African Centre for the Netherlands and the Flanders).

Według oficjalnych danych z 1980 r. RPA zamieszkiwało 23 600 osób posługujących się językiem niderlandzkim⁴⁸, a w końcu lat 80. XX w. takich osób było 26 901⁴⁹. Inne dane mówiły o 14 tys. Holendrów w RPA. W okresie po II wojnie światowej Holendrzy stanowili 3–5% ogólnej emigracji białych do Południowej Afryki, a jej szczyt przypadł na połowę lat 60. (ponad 1 tys. emigrantów rocznie)⁵⁰.

Francuzi w RPA, mimo że kojarzeni są z emigracją francuskich hugonotów⁵¹, stanowili po II wojnie światowej niewielkie skupisko (8 tys.). Wiodącą organizacją było założone w 1898 r. la Société Française de Bienfaisance de Johannesburg. W 1980 r. liczbę osób posługujących się językiem francuskim w RPA szacowano na 10 620⁵².

Diasporę belgijską w RPA oceniano na 35 tys., przy czym wcześniej emigranci z Belgii podlegali silnej asymilacji, Flamandowie zasiliли społeczność afrykanerską, a Walonów wchłonęła grupa angielskojęzyczna. Liczbę Flamandów w RPA szacowano na 55,2 tys. osób⁵³. Z kolei Walonów nie ujmowano w statystykach oddzielnie, ale jako Belgów lub ludność francuskojęzyczną.

Obecność Włochów w Południowej Afryce ma długą genezę sięgającą końca XV w., ale współczesną diasporę tworzą jeńcy wojen-

⁴⁷ <http://www.nlgemeente.co.za/mainindex.php?menu=Home> [23.10.2015].

⁴⁸ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 84.

⁴⁹ *South Africa 1988–1989...*, op. cit., s. 70.

⁵⁰ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 84.

⁵¹ W 1688 r. do Kraju Przylądkowego (rejon Drakenstein i Franschhoek) przybyło ok. 150 francuskich hugonotów, którym jednak nie pozwolono na tworzenie oddzielnych skupisk narodowościowych; zob.: A.J. Böeseken, *The Settlement under the van der Stels*, w: C.F.J. Muller (ed.), *500 Years. A History of South Africa*, Pretoria 1981, s. 43.

⁵² *South Africa 1982...*, op. cit., s. 80.

⁵³ *Flemish people*, https://en.wikipedia.org/wiki/Flemish_people [24.09.2015].

ni okresu II wojny światowej, którzy pozostali po jej zakończeniu w Afryce Południowej, oraz emigranci powojenni⁵⁴. Liczbę Włochów zamieszkujących RPA szacuje się na 16–60 tys. osób. Szacunki Południowoafrykanów włoskiego pochodzenia (*Italian South Africans*) dotyczą diaspory o liczebności 20–70 tys. osób⁵⁵. W 1980 r. liczbę osób posługujących się językiem włoskim w RPA oceniano na 23 tys.⁵⁶. W dużych miastach funkcjonowały kluby włoskie (Italian Club), np. w Johannesburgu czy Kapsztadzie, które skupiały Włochów (m.in. promowały włoską kulturę, edukację oraz sport).

Pierwsi Grecy przybyli do Południowej Afryki na przełomie XIX i XX w., a w 1902 r. w Kapsztadzie założyli pierwszą organizację. Diaspora grecka zamieszkiwała (i zamieszkuje) głównie Johannesburg oraz inne duże miasta RPA, a jej liczebność według różnych źródeł oceniano na 20 tys., 50–60 tys., a nawet 120 tys.⁵⁷. W 1980 r. grecką diasporę w RPA szacowano na ok. 23 tys.⁵⁸.

Diaspora grecka posiadała własne kościoły, szkoły, kluby sportowe i organizacje, które funkcjonowały w każdym większym mieście (np. Hellenic Club of Capetown and Environs). Grecy wydawali trzy własne gazety: „Nea Hellas”, „Afrikanis” i „Akropolis”. Istotną rolę scalającą tę diasporę odgrywał grecki Kościół prawosławny (the Holy Metropolis of Ioannopolis and Pretoria oraz the Metropolis of Good Hope)⁵⁹.

Dość szczególną grupę w Południowej Afryce stanowiły diaspory nordyckie: Szwedzi, Duńczycy, Norwegowie i Finowie. Liczba emigrantów z państw nordyckich liczona jest w tysiącach, a pojawili się

---

⁵⁴ Zob. szerzej: G. Sani, *History of the Italians in South Africa, 1498–1989*, Johannesburg 1994; I. Ferreira, *Italian footprints in South Africa (Sulle orme degli italiani in Sudafrica)*, Johannesburg 2009.

⁵⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_South_Africans [23.08.2015].

⁵⁶ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 80.

⁵⁷ Dane greckiego MSZ; zob.: *Greece and sub-Saharan African Countries Bilateral Relations*, http://old.mfa.gr/english/foreign_policy/sub_saharan/ [11.06.2013].

⁵⁸ *South Africa 1982...*, op. cit., s. 85.

⁵⁹ <http://www.ausgreeknet.com/southafrica.htm> [15.11.2015].

oni już w pierwszych latach białego osadnictwa (II połowa XVIII w.). Większość z nich podlegała silnym procesom asymilacyjnym w łonie społeczności burskiej i zatraciła swoją identyfikację narodową. Współczesną diasporę nordycką w RPA tworzą najnowsze fale emigracyjne. Według spisu powszechnego z 1985 r. RPA zamieszkiwała według miejsca urodzenia następująca ich liczba: Dania – 1 207 osób, Finlandia – 421, Norwegia – 587, Szwecja – 737⁶⁰. Emigranci ci wnieśli istotny wkład w rozwój różnych gałęzi przemysłu południowo-afrykańskiego.

Diasporę fińską zaangażowaną w działalność gospodarczą szacowano na ok. 300 osób. Szczególnie aktywne były fińskie kobiety, które utworzyły własny klub.

Diaspora duńska w RPA liczyła ok. 800 osób. Duńskie stowarzyszenia w Transwalu, Natalu i Kapsztadzie regularnie organizowały spotkania społeczności, w których czasie podtrzymywano duńskie tradycje (np. założone w 1920 r. Danish Society z Johannesburga⁶¹ czy Danish Club z Kapsztadu⁶²). Podobny jak diaspory duńska i szwedzka stopień zorganizowania i aktywności wykazywały i wciąż wykazują w RPA diaspory norweska i fińska. Obchodzą one uroczyste własne święta narodowe i ludowe.

Od lat 70. można było zaobserwować pewne przejawy współpracy w obrębie społeczności nordyckich. Jednym z nich było wspólne organizowanie imprez i dotyczyło to głównie aglomeracji Johannesburga. Miejscem, gdzie ogniskowała się i nadal trwa aktywność kulturalna i społeczna oraz religijna, jest kompleks Nordic w Kelvin/Sandton, dzielnicy Johannesburga. Tam też znajduje się konsekrowany w 1976 r. kościół luterański – Saint Johannes Nordic Lutheran Church, który zabezpiecza potrzeby duchowe tych diaspor.

Zwarte skupiska diaspor emigrantów z Europy Środkowej, Wschodniej i Południowo-Wschodniej, poza diasporą żydowską, zaczęły się tworzyć z reguły po II wojnie światowej i miały w przeważającej mierze podłoże polityczne. Wśród tych, którzy przybywali do Południowej

⁶⁰ *Population Census 1985*, Report No. 02.85.06, Pretoria 1986, s. 144–146.

⁶¹ <http://www.danish.co.za/danish-society/our-society-mission/> [15.11.2015].

⁶² <http://www.danishclub.co.za/main.php?page=0> [15.11.2015].

Afryki w czasie II wojny światowej i po niej, należy wymienić: Serbów (ok. 500 rodzin serbskich), Węgrów (po 1956 r. wyemigrowało do Afryki Południowej 1,2 tys. Węgrów – podaje się, że od grudnia 1956 do kwietnia 1957 r. do Południowej Afryki przybyło ich 1 296)⁶³ oraz Czechów i Słowaków (po 1968 r. RPA przyjęła 3 tys. osób z Czechosłowacji)⁶⁴. Inne statystyki określały liczbę Czechów na 2,3 tys.⁶⁵, a Słowaków na 800 osób⁶⁶. Spis powszechny z 1985 r. podawał, że w RPA zamieszkiwały 1 902 osoby pochodzące z Węgier⁶⁷. W połowie lat 90. szacunki określały liczbę Węgrów w tym kraju na ok. 5 tys.⁶⁸. Z kolei diaspore chorwacką szacowano na 6 tys., której większość przybyła tam bezpośrednio po 1945 r.⁶⁹. Na początku lat 90. liczbę osób, które posługiwały się językiem chorwackim i deklarowały się jako Chorwaci, szacowano na 1,5–2 tys., a całą diaspore chorwacką w RPA na ok. 8 tys.⁷⁰. Należy wspomnieć, iż w latach 90. i w obecnej dekadzie do RPA zaczęli przybywać Rosjanie, także żydowskiego pochodzenia⁷¹.

W okresie apartheidu ludność biała w RPA miała silne poczucie przynależności grupowej (rasowej, narodowościowej i etnicznej). W 1985 r.

---

⁶³ L. Tonkin, *Magyar Heroism and the Arrival of the 1956–1957 Hungarian Immigrant Refugees to South Africa*, Raleigh 2015, s. 5.

⁶⁴ *A Mosaic of People*, Bureau of Information, Cape Town 1989, passim.

⁶⁵ *Czechs*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Czechs> [22.10.2015].

⁶⁶ *Slovaks*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Slovaks> [22.10.2015].

⁶⁷ *Population Census 1985*, Pretoria 1986, s. 144.

⁶⁸ G. Búr, *The Changes in South Africa in the Hungarian Media*, referat wygłoszony na sesji naukowej nt. „South African Days in Hungary”, Budapest, 15–22 January 1995. W referacie tym Gábor Búr zanegował swoje wcześniejsze ustalenia dotyczące liczebności społeczności węgierskiej w Południowej Afryce (15 tys. osób); zob.: G. Búr, *The Image of Africa in Hungary with Particular Emphasis on South Africa*, „South African International” October 1990, No. 21, s. 98.

⁶⁹ Zob. szerzej: T.A. Mursalo, *In search of a better life: a story of Croatian settlers in Southern Africa*, Johannesburg 1981.

⁷⁰ <http://www.hrvatizvanrh.hr/en/hmiu/croatian-diaspora-in-the-south-african-republic/27> [25.11.2015].

⁷¹ B. Gorelik, *A lost tribe: Russian-speaking Jews in South Africa today*, Kaplan Centre University of Cape Town, Cape Town 2010.

wśród 4,8 mln ludności białej 2,7 mln (56%) deklarowało pochodzenie afrykanerskie (Afrykanerzy), a 1,76 mln (36%) utożsamiało się ze społecznością angielskojęzyczną. Zgodnie z tym spisem powszechnym liczebność pozostałych społeczności według deklarowanego języka używanego w domu kształtowała się następująco: Portugalczycy – 70 tys., Niemcy – 43 tys., Grecy – 20 tys., Włosi – 15 tys., Holendrzy – 14 tys., a także 5 971 osób, które urodziły się w Polsce, i prawie 3 tys., które posiadały obywatelstwo polskie⁷².

Ludność biała posługuje się przede wszystkim językiem afrikaans i angielskim. W ośrodkach wiejskich, a także miejskich, gdzie mieszkają zwarte skupiska Afrykanerów, dominował i wciąż dominuje afrikaans. Językiem angielskim posługiwali się nie tylko emigranci brytyjskiego pochodzenia, ale także inni emigranci z Europy oraz z Ameryki Północnej.

Wśród ludności białej zdecydowanie dominowały i dalej dominują wyznania chrześcijańskie. Afrykanerzy w zdecydowanej liczbie należą do holenderskich Kościołów reformowanych. Duże zróżnicowanie wyznaniowe występuje wśród grupy angielskojęzycznej, która oprócz Irlandczyków w zdecydowanej większości składa się z protestantów. Wśród katolików przeważają Włosi, Portugalczycy, Irlandczycy, Niemcy i Polacy, a także Chorwaci.

Diaspora polska i jej główne organizacje

Chociaż rodowód diaspory polskiej w Południowej Afryce sięga początków białej kolonizacji tej części kontynentu afrykańskiego, tzn. II połowy XVII w.⁷³, to współczesna tamtejsza diaspora powstała

⁷² *Population Census 1985...*, op. cit., s. 144, 171.

⁷³ A. Żukowski, *Polish relations with and settlement in South Africa (circa 1500–1835)*, „Historia” (Pretoria) May 1992, No. 37 (1), s. 1–8; idem, *Kontakty mieszkańców Gdańska w służbie holenderskiej Zjednoczonej Kompanii Wschodnioindyjskiej z Afryką Południową (II poł. XVII – koniec XVIII w.)*, „Rocznik Gdański” 1994, t. 54, z. 1, s. 5–21.

w oparciu o emigrację przede wszystkim po II wojnie światowej. Byli to głównie żołnierze Polskich Sił Zbrojnych, a także osoby z obozów uchodźczych i jenieckich z Niemiec, Austrii oraz Włoch (w latach 1946–1950 do Południowej Afryki dotarło 755 osób urodzonych w Polsce)⁷⁴. W sumie kraj ten w 1951 r. zamieszkiwało 4 898 osób o takim statusie, a 1503 z nich posiadały polskie obywatelstwo⁷⁵. Rocznik statystyczny RPA z 1970 r. podawał liczbę 4 421 Polaków, według stanu na rok 1960⁷⁶. Największy i po raz pierwszy zorganizowany napływ polskich emigrantów (3,5–4 tys.) do RPA, głównie *via* Austria przypadł na okres lat 1981–1983⁷⁷. W sumie w latach 80. do RPA przybyło ok. 7 tys. Polaków⁷⁸. W wyniku tej emigracji powstały nowe skupiska diaspory polskiej, głównie w ośrodkach przemysłowych, jak np. okręg Vaal Triangle czy Secunda. Znacznie wzmocnione zostały istniejące skupiska diaspory polskiej (Johannesburg, Kapsztad, Durban, Pretoria, Pietermaritzburg i Port Elizabeth). W końcu lat 80. diasporę polską w RPA szacowano na 12–14 tys. osób⁷⁹.

Na przełomie lat 40. i 50. w Południowej Afryce powstawały organizacje społeczno-kulturalne tamtejszej diaspory. W 1948 r. w Johannesburgu utworzono Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Po-

---

⁷⁴ *Year of Arrival in the Union of Whites Born Outside the Union Classified According to Country of Birth, Union Census 1951*, Pretoria 1952, Tabl. 5, s. 30.

⁷⁵ *Union of South Africa Population Census 8th May 1951*, Vol. 4, Pretoria 1952, Tabl. 10, s. 56.

⁷⁶ A. Mrozowska, B. Wrzosek, *Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi”*, „Przegląd Informacji o Afryce” 1976, nr 1, s. 102.

⁷⁷ List E. de Viriona, prezesa Rady Polonii Afryka Południe, do autora z dn. 20.03.1987 r. (w zbiorach autora).

⁷⁸ Podawano, że do RPA przybyło nawet ponad 10 tys. Polaków; zob.: E. de Virion, M. Dziewięcka, *RPA – czas teraźniejszy, czas przyszły*, „Kultura” (Paryż) 1993, nr 3, s. 48–49.

⁷⁹ Obliczenia na podstawie relacji pracowników ambasady RP w Pretorii, działaczy diaspory polskiej z Pretorii, Johannesburga, Kapsztadu, Vanderbijlparku, duszpasterzy z Kapsztadu, Pretorii, Johannesburga oraz polskich i południowoafrykańskich statystyk rządowych i organizacji pozarządowych.

łudniowej (Association of Polish Settlers in South Africa)⁸⁰, a w 1973 r. zmieniono nazwę na Zjednoczenie Polskie w Południowej Afryce (Polish Association in South Africa)⁸¹. Natomiast w Kapsztadzie w 1949 r. założono Stowarzyszenie Polskie w Cape Province (Polish Association in Cape Province). Z kolei w Durbanie powstało w 1950 r. Koło Polskie w Natalu, a w Pretorii w latach 50. zaczęło działać stowarzyszenie Rodzina Polska w Pretorii (Association of Polish Families in Pretoria).

Powstawały też organizacje ogólnokrajowe o profilu zawodowym, np. założone w 1948 r. Stowarzyszenie Techników Polskich w Afryce Południowej (STP) – Association of Polish Engineers in South Africa⁸², czy kombatanckim, np. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (SPK) – Polish Ex-Combatants Association in South Africa⁸³. W Południowej Afryce powołano do życia także struktury Rządu RP na uchodźstwie (m.in. Komisja Skarbu Narodowego, delegat Rządu RP). W 1979 r. powołano do życia Radę Polonii Afryka Południe (The Federation of Poles in Southern Africa) reprezentującą diasporę polską z RPA i Rodezji na zewnątrz (m.in. wobec tamtejszych władz)⁸⁴.

Napływ nowych polskich emigrantów do RPA na początku lat 80. skutkowało powstaniem nowych organizacji diasporycznych. Na po-

---

⁸⁰ Protokoły zebrań zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej od 1 kwietnia 1948 do 15 sierpnia 1955 roku, Archiwum Zjednoczenia Polskiego w Południowej Afryce (dalej: AZP – Johannesburg).

⁸¹ Sprawozdanie prezesa z działalności Zjednoczenia Polskiego w Johannesburgu za okres od 18 marca 1973 do 22 marca 1974 roku (AZP – Johannesburg).

⁸² R. Królikowski, *O Polakach w Afryce Południowej*, „Kultura” (Paryż) 1949, nr 9, s. 84.

⁸³ Zebranie zarządu Zjednoczenia w dn. 15.01.1951 r. (AZP – Johannesburg). W późniejszym okresie Oddział (Zarząd Krajowy) Stowarzyszenia Polskich Kombatantów. Afryka Południe posiadał trzy koła (oddziały) w Afryce Południowej (Cape Province, Transwal i Natal) oraz jedno w Rodezji Południowej (Salisbury); zob. też: J. Wawrzekiewicz, *Dwadzieścia pięć lat Stowarzyszenia Polskich Kombatantów*, Londyn 1971, s. 115.

⁸⁴ Sprawozdanie prezesa ustępującego zarządu Zjednoczenia Polskiego w Johannesburgu za okres od 1979 do 1980 roku (AZP – Johannesburg); Statut Rady Polonii Afryka Południe (AZP – Johannesburg).

czątku lat 80. Podjęto próby utworzenia oddziału Zjednoczenia Polskiego w Vanderbijlparku w okręgu Vaal Triangle. Ostatecznie Zjednoczenie Polskie Vaal Triangle (Polish Association in Vaal Triangle) z siedzibą we Vanderbijlparku jako samodzielna organizacja powstało w kwietniu 1982 r.⁸⁵. W Secundzie w 1982 r. utworzono Zrzeszenie Polskie „Secunda” (Polish Association „Secunda”). Z kolei w końcu lat 80. w Johannesburgu zawiązało się stowarzyszenie Polskie Centrum Kulturalne (Polish Cultural Centre)⁸⁶, a w 1987 r. w Durbanie został założony Związek Polskich Lekarzy i Dentystów w RPA (Polish Medical and Dental Association of South Africa)⁸⁷.

Kontakty diaspory polskiej w Południowej Afryce z innymi diasporami europejskimi

Tytułowy problem badany będzie poprzez pryzmat aktywności organizacji i stowarzyszeń diaspory polskiej w Południowej Afryce. W zakresie podmiotowym przebadane zostaną kontakty z organizacjami diaspor europejskich działającymi w tym kraju.

W końcu lat 40. władze Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej prowadziły rozmowy z przedstawicielami diaspory chorwackiej w Johannesburgu dotyczące wspólnych akcji i przyszłej współpracy. Zjednoczenie współpracowało z innymi organizacjami diaspor europejskich, głównie z Węgrami, Czechami i Słowakami oraz Chorwatami i Włochami. Kontakty z innymi diasporami ograniczały się w zasadzie do wspólnego udziału w obchodach rocznic państwowych organizowanych przez władze w Pretorii. Czasami udzielano im pomocy, np. na prośbę greckiej organizacji kobiecej z Johannes-

---

⁸⁵ Pismo Chairman Polish Association Vaal Triangle do the Town Council of Vanderbijlpark z dn. 7.07.1989 r. (w zbiorach autora).

⁸⁶ „Tak i Nie” styczeń 1989, nr 2, s. 13–14.

⁸⁷ Sprawozdanie prezesa Association of Polish Medical Practitioners and Dentists in South Africa z działalności za okres 1987–1989 (w zbiorach autora).

burga Hellenic Orthodox Ladies Association. Archbishopric of Johannesburg udzielono materialnego wsparcia znajdującej się w trudnych warunkach bytowych południowoafrykańskiej Greczynce (jej matka urodziła się w Polsce w 1918 r. i nazywała się Alina Pietruczyk)⁸⁸. W połowie lat 80. z apelem o bliską współpracę ze Zjednoczeniem Polskim w Południowej Afryce zwróciła się Rada Czechów i Słowaków w Afryce Południowej (Council of Czechs and Slovaks in South Africa)⁸⁹. Edward de Virion, prezes centralnej organizacji diaspory polskiej w RPA Rady Polonii Afryka Południe, w kontekście stosunków z innymi europejskimi diasporami narodowościowymi stwierdził: „Żadnych sporów, nawet z Niemcami. Najlepsze kontakty mamy z Węgrami, Czechami, spotykamy się i z Serbami, i z Chorwatami”⁹⁰.

Otwarty dla każdej osoby pochodzenia europejskiego był działający w latach 60. i 70. Polski Klub Filmowy (Polish Film Club), posiadający swoje oddziały w Kapsztadzie, Johannesburgu i Durbanie⁹¹. Współpracował on z innymi klubami filmowymi na terenie kraju, w tym z Żydowskim Klubem Filmowym⁹².

Kontakty organizacji i stowarzyszeń diaspory polskiej z ich żydowskimi odpowiednikami należały jednak w Południowej Afryce do rzadkości.

⁸⁸ Minute, M. Nicolatos, Hellenic Orthodox Ladies Association. Archbishop of Johannesburg to Polish Association in South Africa z dn. 4.07.1980 r. (AZP – Johannesburg).

⁸⁹ Minute, J. Hložek, Chairman of the Council of Czechs and Slovaks in South Africa to the Polish Association in South Africa z dn. 9.09.1985 r. (AZP – Johannesburg).

⁹⁰ *Republika Południowej Afryki. Jesteśmy bardzo daleko. Rozmowa z p. Edwardem de Virion, prezesem Rady Polonii Afryki Południowej*, „Kurier Wileński” 12.01.1993, s. 5.

⁹¹ Pismo Polskiego Towarzystwa Kulturalnego w Południowej Afryce do Towarzystwa „Polonia” z dn. 30.01.1961 r., Archiwum Towarzystwa „Polonia” w Warszawie (obecnie „Wspólnoty Polskiej”), t. 2614; The Constitution of the Polish Film Club (w zbiorach autora).

⁹² Odpowiedź sekretarza Polskiego Klubu Filmowego w Johannesburgu Zygmunta Cyłkowskiego na tekst Antoniego Wejtki zamieszczony w wydawanym przez niego komunikacie, z dn. 15.03.1961 r., nr 85 (w zbiorach autora).

Oddział (Zarząd Krajowy) Stowarzyszenia Polskich Kombatantów. Afryka Południe, zrzeszający byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych, za jedno z głównych zadań uważał współpracę z południowoafrykańskimi organizacjami kombatanckimi, a zwłaszcza ze Stowarzyszeniem Południowoafrykańskich Sił Powietrznych (South African Air Force Association, SAAFA). Kontakty utrzymywano także z brytyjskimi organizacjami kombatanckimi działającymi na terenie Południowej Afryki. Podobne kontakty nawiązywało Koło Lotników z siedzibą w Johannesburgu⁹³.

W kontekście diaspor pochodzących z tzw. bloku wschodniego przeszkodą we wzajemnych kontaktach nie były pewne animozje historyczne, np. udział w walkach w II wojnie światowej po przeciwnych stronach – przykłady kontaktów Polaków z Chorwatami i Włochami. Brakowało jednak kontaktów Polaków z Niemcami, chociaż sporadycznie diaspora polska w Johannesburgu przy organizowaniu imprez sportowych czy kulturalnych korzystała z infrastruktury Deutsche Internationale Schule.

W okresie apartheidu władze południowoafrykańskie poprzez fundacje afrykanerskie wspierały wśród organizacji diaspery polskiej w Południowej Afryce przedsięwzięcia mające przybliżyć czy poznać dziedzictwo kulturowe Afrykanerów, a w sposób pośredni włączyć tę diasporę w przedsięwzięcia kulturalne promujące kulturę afrykanerską. Jednakże do bliższej współpracy nie doszło. Poza tym wsparcie to miało polskim emigrantom ułatwić procesy adaptacyjne w nowej ojczyźnie.

Organizacje diaspery polskiej w RPA w okresie apartheidu oraz Nowej Afryki Południowej nie miały żadnych sformalizowanych kontaktów z organizacjami Afrykanerów, Koloratów i Azjatów, takie kontakty były bowiem nie tylko nielegalne, lecz także przez władze organizacji diasporycznych uznawane za wielce nieostosowne. Dla

---

⁹³ Protokoły zebrań Koła Lotników z dn. 5.04.1972, 2.08.1972, 4.07.1973r., Materiały Koła Lotników – Johannesburg; List członka zarządu Koła Lotników A. Kuncewicza do B. Kowalskiego z dn. 19.06.1989 r., Materiały Koła Lotników – Johannesburg.

przykładu ANC traktowane było jako ugrupowanie komunistyczne i terrorystyczne.

Jedynie na początku lat 90. Zjednoczenie Polskie w Johannesburgu utrzymywało luźne kontakty z zuluską Partią Wolności „Inkatha” i jej przywódcą Mangosuthu Buthelezim. Bezpośrednie kontakty ograniczyły się do kilku spotkań, np. na spotkaniu diaspory polskiej z Johannesburga z działaczem „Inkathy” Benem S. Ngubanem (późniejszym premierem prowincji KwaZulu-Natal) 27 marca 1993 r. zgłoszono propozycję utworzenia wspólnej grupy roboczej, która zajmowałaby się kształtowaniem przyszłości politycznej, ekonomicznej i kulturalnej RPA (brak jest jednak jakichkolwiek informacji o działalności tej grupy).

Kontakty z diasporą węgierską

Szczególony wymiar i znaczenie dla diaspory polskiej w Południowej Afryce miały kontakty z diasporą węgierską. Rzeczywiste kontakty pomiędzy tymi diasporami rozpoczęły się w 1956 r. Wcześniej miały one charakter sporadyczny i dość luźny.

Diasporę węgierską w Południowej Afryce tworzyli bowiem emigranci, którzy uciekli z Węgier bezpośrednio po 1956 r. Pomimo początkowych trudności językowych szybko zaadaptowali się do nowych warunków i osiągnęli relatywnie wysoką pozycję społeczną w społeczeństwie południowoafrykańskim. *Gros* z nich zrzeszone było w centralnej organizacji Délafrikai Magyar Egyesület (Hungarian Association of South Africa), która stawiała sobie za cel działalność na polu kultury, nie zapominając jednak o kultywowaniu wśród diaspory węgierskiej wiedzy o historii ojczystego kraju. Dla Węgrów w RPA, podobnie jak w innych ośrodkach diaspory węgierskiej, szczególne znaczenie miały obchody świąt narodowych: 20 sierpnia (Dzień Świętego Stefana – patrona Węgier) oraz 23 października (obchody powstania węgierskiego 1956 r.)⁹⁴.

---

⁹⁴ „Sentraal-Rand. Jaarverslag” 1.04.1987–31.03.1988, Maatskappy Vir Europese Immigrasie, Pretoria 1988, s. 38.

W 1956 r. diaspora polska w Południowej Afryce wyrażała w sposób zdecydowany zaniepokojenie wypadkami w Polsce oraz radziecką interwencją na Węgrzech. Działania radzieckie traktowano jako zdławienie słuszych aspiracji Polaków i Węgrów do wolności i niepodległości⁹⁵. W tej sprawie Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Południowej z siedzibą w Johannesburgu wraz z tamtejszym oddziałem Stowarzyszenia Polskich Kombatantów (SPK) w imieniu wszystkich organizacji polskich w Afryce Południowej w listopadzie 1956 r. wystosowało do sekretarza generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych Daga Hammarskjölda oficjalny protest „przeciw metodom stosowanym w stosunku do uciemżonych narodów”⁹⁶. Apelowano o wywarcie presji na Związek Radziecki, aby „wycofał swoje wojska ze wszystkich okupowanych przez niego krajów”⁹⁷. Zwrócono się również z prośbą do sekretarza generalnego ONZ, aby rezolucję tę przekazano przedstawicielom państw niekomunistycznych reprezentowanych przy tej organizacji.

Podobnej treści oświadczenie wysłano do południowoafrykańskiego ministra spraw zagranicznych Erica H. Louwa⁹⁸. Zwrócono się w nim z prośbą o potępienie na forum ONZ radzieckich działań gwałcących suwerenność Polski i Węgier.

Wkrótce Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Południowej z Johannesburga wraz z tamtejszym oddziałem SPK zorganizowało zebranie diaspory polskiej, na którym udzielono jednomyślnego poparcia dla powstania węgierskiego 1956 r. Na zebraniu tym obecni

---

⁹⁵ Pismo Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej (Johannesburg) do Zjednoczenia Osadników Polskich. Koło Cape Province (Kapsztad) z dn. 3.10.1956 r. (AZP – Johannesburg).

⁹⁶ *Wiadomości polskie*, „Komunikat Zarządu Oddziału SPK Afryka Południe” 1.12.1956, s. 1.

⁹⁷ Pismo Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych z dn. 2.11.1956 r., Archiwum Stowarzyszenia Polskiego w Cape Province – Kapsztad (dalej: ASP – Kapsztad).

⁹⁸ Pismo Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej do południowoafrykańskiego ministra spraw zagranicznych Erica H. Louwa z dn. 2.11.1956 r. (ASP – Kapsztad).

byli przedstawiciele diaspory węgierskiej. Z kolei Polacy wzięli udział w obchodach upamiętniających powstanie węgierskie zorganizowanych przez tamtejszą diasporą węgierską.

W Kapsztadzie Polacy pomagali czynnie w akcji pomocy „Hungarian Relief Fund”⁹⁹. Przekazano lokalnej prasie listy określające stanowisko Polaków w Kapsztadzie wobec powstania na Węgrzech. Prezes Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej. Koło Cape Province A. Keller w wywiadzie dla kapsztadzkiego dziennika „The Cape Times” wyraził głęboką sympatię i solidarność z narodem węgierskim¹⁰⁰. Pamięć o tych wydarzeniach włączono do programu obchodów święta niepodległości 11 listopada. Poza tym w związku z przybyciem do Kapsztadu w lutym 1957 r. statku z węgierskimi uchodźcami tamtejsi Polacy zorganizowali zakup dla nich najniezbędniejszych rzeczy¹⁰¹.

Natomiast w Durbanie tamtejsze Koło SPK wraz z tamtejszą główną organizacją polską, Kołem Polskim w Natalu, uchwaliły rezolucję o podobnej treści jak w Johannesburgu, którą wysłano do Organizacji Narodów Zjednoczonych i do władz Rządu Polskiego na uchodźstwie w Londynie. Ponadto zwrócono się do innych organizacji polskich na kontynencie afrykańskim z propozycją przyłączenia się do tej inicjatywy. Planowano też zorganizowanie wiecu protestacyjnego mieszkańców Durbanu przeciwko interwencji radzieckiej na Węgrzech.

Działania podjęte w największych miastach południowoafrykańskich były częścią szerszej akcji zorganizowanej w Londynie przez Zjednoczenie Narodowe oraz Zarząd Główny SPK. W apelu do ośrodków emigracji polskiej na świecie wzywano do tworzenia polskich komitetów pomocy ludności węgierskiej w porozumieniu z miejscowym Czerwonym Krzyżem oraz organizacjami Wolnych Węgrów.

---

⁹⁹ Protokół z zebrania zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich odbytego w lokalu Klubu Polskiego dnia 22 listopada 1956 (ASP – Kapsztad).

¹⁰⁰ *Poles in S.A. Protest to UN Chief*, „The Cape Times” 15.11.1956.

¹⁰¹ *Pomoc dla Węgrów*, „Komunikat. Zjednoczenie Osadników Polskich. Koło Cape Province” 23.02.1957, nr 49.

Warto wspomnieć, że w ponad 300-stronnicowej monografii Lindsay Tonkin pt. *Magyar Heroism and the Arrival of the 1956–1957 Hungarian Immigrant Refugees to South Africa* brakuje jakichkolwiek wzmianek o kontaktach pomiędzy diasporami węgierską a polską w Południowej Afryce.

W 1968 r. w Johannesburgu diaspora polska wzięła udział w obchodach powstania w Budapeszcie organizowanych przez społeczność węgierską¹⁰².

Po okresie pewnej stagnacji, od 1970 r. więzy pomiędzy diasporą polską a węgierską w RPA uległy ponownemu zacieśnieniu. Utworzono wówczas zaczątek południowoafrykańskiego oddziału Światowej Federacji Polsko-Węgierskiej. W oświadczeniu władz tej nowej organizacji podkreślano, że oba narody są tradycyjnie „braćmi na zawsze”. W tym czasie ukazał się w prasie emigracyjnej artykuł autorstwa Zygmunta Fudakowskiego, prezesa tego oddziału, o Polakach i Węgrach w Afryce Południowej¹⁰³. Brak jest jednak informacji dotyczących działalności południowoafrykańskiego oddziału Światowej Federacji Polsko-Węgierskiej. Wychodzące w Johannesburgu komunikaty Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej podawały jedynie, że w 1972 r. nastąpiła zmiana na stanowisku prezesa tej organizacji¹⁰⁴.

Przejawem bliższych kontaktów między diasporami polską a węgierską w RPA na początku lat 70. była sprawa prymasa Węgier, kardynała Józsefa Mindszentyego. Polska prasa emigracyjna w RPA wśród niewielu informacji ze świata pisała np. o przyczynach jego wy-

---

¹⁰² Sprawozdanie prezesa ustępującego zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich w Johannesburgu za okres od 16 maja 1968 r. do 21 marca 1969 r. (AZP – Johannesburg).

¹⁰³ Z. Fudakowski, *Poles in South Africa and Their Hungarian Brothers*, „The Journal of the Polish-Hungarian World Federation” Spring–Summer 1970, s. 47–48. Wiceprezesem południowoafrykańskiego oddziału Światowej Federacji Polsko-Węgierskiej został Max de Nikoltis, prezes Délafrikai Magyar Egyesület.

¹⁰⁴ „Komunikat. Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Południowej” wrzesień 1972, nr 9/267, s. 2.

jazdu z Węgier w 1971 r.¹⁰⁵. Więcej wiadomości pojawiło się w związku z przyjazdem kardynała J. Mindszentyego do RPA w listopadzie 1973 r. Podczas wizyty kardynał spotkał się z diasporą węgierską w Johannesburgu, Pretorii, Durbanie i w Kapsztadzie. W tym ostatnim mieście (podobnie jak w przypadku innych uroczystości powitalnych, religijnych i spotkań oficjalnych w tym mieście i innych miastach) oprócz władz miejskich, kolonii węgierskiej w spotkaniu wzięli udział członkowie diaspory polskiej (w tym przedstawiciel Rządu RP na uchodźstwie na terytorium RPA – Ignacy Nitosławski). Reprezentant Polaków w Kapsztadzie mjr Tadeusz Kawalec podczas oficjalnego spotkania wręczył kardynałowi J. Mindszentyemu medal 1000-lecia Chrześcijańskiej Polski. Wskazał przy tym na ściśle związki historyczne, jakie przez tysiąclecie łączyły Węgry i Polskę¹⁰⁶.

Wiadomość o śmierci kardynała J. Mindszentyego (1975) „przyjęta została z głębokim żalem przez Węgrów przebywających na uchodźstwie w Republice Południowej Afryki”¹⁰⁷. Żal ten dzielili również zamieszkali tam Polacy, którzy – jak akcentowano – byli „związani tradycyjnymi więzami historycznymi z narodem węgierskim”¹⁰⁸. Wychodzący w Kapsztadzie periodyk „Ku Wolnej Polsce” opublikował list kardynała J. Mindszentyego do Węgrów w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych będący jego ostatnią wolą.

W latach 80. nastąpił zastój we wzajemnych kontaktach pomiędzy diasporą polską a węgierską w RPA. Jedynie na przełomie lat 80. i 90. organizacje polskie, zwłaszcza w Johannesburgu, służyły pomocą Délafrikai Magyar Egyesület w uzyskaniu pracy dla nowo przybyłych do RPA Węgrów.

---

¹⁰⁵ „Komunikat. Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Południowej” październik 1971, nr 10/256, s. 3.

¹⁰⁶ „Komunikat. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów. Koło Cape Province” grudzień 1973, nr 6, s. 2.

¹⁰⁷ *S.P. Kardynał Józef Mindszenty*, „Ku Wolnej Polsce” (Kapsztad) październik–grudzień 1975, nr 19, s. 53.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

Podsumowanie

Przedstawiciele diaspory polskiej w Południowej Afryce byli zajęci przede wszystkim obowiązkami zawodowymi, a potem angażowali się pracą społeczną w wymiarze ogólnokrajowym czy też *stricte* dla swojej diaspory.

Podstawowym celem stowarzyszeń i organizacji diaspory polskiej w Południowej Afryce było kultywowanie tradycji, kultury i języka polskiego oraz wewnętrzna integracja środowiska diasporycznego. W przejawach swojej działalności organizacje te koncentrowały się na własnej zbiorowości.

Aktywność organizacji diasporycznych uwidaczniała się przede wszystkim z okazji polskich świąt narodowych i religijnych (bardzo często obchody tych świąt są łączone). Przynajmniej od początków lat 80. XX w. najważniejszą i najbardziej prestiżową imprezą diaspory polskiej w RPA są obchody powstania warszawskiego i lotów lotników południowoafrykańskich z pomocą dla powstania. Uroczystości te, odbywające się przed Pomnikiem Ofiar Katynia w Johannesburgu, gromadziły liczną rzeszę Polaków oraz Południowoafrykanów pochodzenia afrykanerskiego i brytyjskiego. Wśród innych imprez należy wymienić m.in. obchody rocznic świąt 3 Maja i 11 Listopada oraz Święto Żołnierza (zwane też Świętem Wojska Polskiego) 15 sierpnia.

W Południowej Afryce miały miejsce różne formy kontaktów i współpracy pomiędzy stowarzyszeniami i organizacjami diaspory polskiej oraz innych diaspor z Europy. Cezurą jest okres po II wojnie światowej. Podstawową rolę odgrywał kontekst historyczny i polityczny. Zwłaszcza po zakończeniu II wojny światowej emigranci przybywający do Południowej Afryki z Europy Środkowej i Wschodniej byli w dużej części uciekinierami politycznymi przed komunizmem. Z kolei organizacje tych diaspor programowo były antykomunistyczne i nie godziły się z tym, iż ich państwa znajdowały się w strefie wpływów ZSRR. Poza tym władze południowoafrykańskie formalnie, poprzez ustawodawstwo antykomunistyczne oraz poprzez praktykę politycz-

na, zwalczały komunizm. Dlatego też w okresie apartheidu kontakty między diasporami bazujące na antykomunizmie miały odpowiedni klimat i pozytywny stosunek, a także wsparcie władz południowoafrykańskich.

Instytucją, która zbliżała tych emigrantów w Południowej Afryce był często Kościół katolicki. Religia katolicka zbliżała diasporę polską do innych także katolickich diaspor europejskich. Bliższe kontakty nawiązywano bowiem z tymi diasporami, dla których religia katolicka odgrywała ważną rolę, także jako element wzmacniający tożsamość narodową. Współpracowano zwłaszcza z organizacjami tych diaspor, które podczas swoich uroczystości łączyły katolickie wątki religijne i narodowo-państwowe. Sporadycznie kontakty wymuszał fakt, iż parafia katolicka była wspólnotą religijną kilku diaspor¹⁰⁹. W sumie parafie katolickie (poza kościołem pod wezwaniem św. Józefa w Norwood w Johannesburgu) nie były *stricte* polskimi kościołami.

W okresie apartheidu władze afrykanerskie poprzez swoje organizacje społeczno-kulturalne (np. South African Cultural Academy) wspierały nowo przybyłych emigrantów przez propagowanie wśród nich historii i kultury burskiej/afrykanerskiej. Przedstawiciele organizacji diaspor polskiej regularnie brali udział w oficjalnych obchodach świąt południowoafrykańskich, np. Settlers Day, Remembrance Day, Jan van Riebeeck Day i Founders Day. Na uroczystościach tych spotykali przedstawiciele organizacji innych diaspor europejskich.

Najwięcej form współpracy notowano w Johannesburgu, sporadycznie w Kapsztadzie, Pretorii i Durbanie. Wynikało to głównie z faktu, iż w aglomeracji Johannesburga diaspory te miały najliczebniejsze skupiska i były tam najlepiej zorganizowane. Najczęstszą formą kontaktów były zaproszenia dla prezesów organizacji diasporycznych do udziału w uroczystościach danej diaspory. Kontakty miały także miejsce podczas imprez o charakterze ogólnokrajowym, w których brały udział mniejszości etniczne zamieszkujące RPA. W sumie jed-

---

¹⁰⁹ Dla przykładu w Vanderbijlparku w latach 80. polski ksiądz sprawował opiekę duszpasterską nie tylko nad diasporą polską, ale także nad portugalską, co wymuszało wzajemne kontakty między tymi diasporami.

nak każda ze społeczności emigranckich żyła własnym życiem, co należy uznać za normalne.

W przypadku diaspory polskiej aktywność ta dotyczyła głównie Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej z siedzibą w Johannesburgu (od 1973 r. Zjednoczenia Polskiego) w stosunku do diaspory węgierskiej. Należy podkreślić, że aktywność ta miała różne formy kontaktów i współpracy. Kontakty te rozpoczęły się po polskim październiku i powstaniu węgierskim 1956 r. Ich zasięg i skala zdeterminowane były przez czynniki mające źródło w obu diasporach. Na rozmiary tego zjawiska miały wpływ także uwarunkowania kraju osiedlenia oraz sytuacja międzynarodowa.

Na pewno elementem sprzyjającym wzajemnym kontaktom było poczucie wspólnoty losów. Najczęściej odwoływano się do liczących 1000 lat dziejów polskiej i węgierskiej państwowości. Wymieniano przy tym takie fakty historyczne jak: zjazdy królów Polski, Węgier i Czech w Wyszehradzie – Kazimierza Wielkiego, Karola Roberta i Jana Luksemburskiego (I połowa XIV w.), rządy Jagiellonów na Węgrzech (1440–1444, 1490–1526), panowanie króla Stefana Batorego w Polsce (1576–1586), udział Polaków (m.in. Józefa Bema, Henryka Dembińskiego) w Wiośnie Ludów na Węgrzech (1848–1849), pomoc polskim uchodźcom udzielana przez Węgrów w czasie II wojny światowej. Punkty styczne w historii Polaków i Węgrów dotyczyły także Afryki Południowej, m.in. Polacy i Węgrzy masowo poparli walkę Burów o niezależność przeciwko imperium brytyjskiemu.

Bardzo zbliżony był charakter współczesnej emigracji polskiej i węgierskiej do Południowej Afryki. Polskie wychodźstwo okresu wojennego i bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej składało się przeważnie z osób, które odrzuciły nową rzeczywistość społeczno-polityczną w Polsce. Nawet emigracja z Polski do Południowej Afryki z lat 80., tzw. postsolidarnościowa, mająca poważne podłoże ekonomiczne, określana była jako polityczna. Przyjazdy Węgrów do Południowej Afryki w 1956 i 1957 r. miały charakter wybitnie polityczny. Dlatego też polskim i węgierskim emigrantom w nowej ojczyźnie było łatwiej identyfikować się ze sobą.

Organizacje diaspory polskiej i węgierskiej w Południowej Afryce pomimo deklarowanego apolitycznego charakteru żywo interesowały się i reagowały na wydarzenia w Polsce i na Węgrzech oraz w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Miało to wyraz w oświadczeniach skierowanych na zewnątrz oraz we własnej prasie. Władze tych organizacji, prawie bez wyjątków, jednoznacznie opowiadały się przeciwko systemowi realnego socjalizmu. Nie uznawały legalności rządów w Warszawie i Budapeszcie, zaś politycznie tworzyły w zasadzie wspólną platformę. Podobnie też postrzegały procesy społeczno-polityczne zachodzące w Europie i na świecie. Popierały ruchy niezależne w Polsce i na Węgrzech, a zasadnicze przemiany systemowe mające tam miejsce na przełomie lat 80. i 90. odbierały bardzo pozytywnie.

Należy poruszyć tutaj szerszy kontekst, a mianowicie stanowisko rządu południowoafrykańskiego do systemu panującego w byłym Związku Radzieckim i krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Afryka Południowa należała do nielicznych państw świata, gdzie ustawowo zwalczano komunizm (Suppression of Communism Act of 1950).

W Południowej Afryce nie było i nie ma problemów we wzajemnym komunikowaniu się pomiędzy diasporami polską i węgierską, gdyż obie grupy posługiwały się płynnie językiem angielskim, a bardzo sporadycznie afrikaans. Na bliższe stosunki między polskimi i węgierskimi emigrantami oddziaływał również fakt reprezentowania przez nich podobnego statusu społecznego, co było istotne w okresie apartheidu. Obie grupy zbliżała też częściowo wyznawana religia – katolicyzm. Wśród Polaków wyznanie to przeważało zdecydowanie, zaś wśród Węgrów stanowiło dużą część.

Kontakty i współpraca diaspor polskiej i węgierskiej w Południowej Afryce odbywały się przede wszystkim w Johannesburgu i dotyczyły Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej (w 1973 r. zmieniono nazwę na Zjednoczenie Polskie w Południowej Afryce) wraz z oddziałem SPK i Délafrikai Magyar Egyesület¹¹⁰. Organizacje

---

¹¹⁰ Wynikało to głównie z faktu, iż zarówno społeczność polska, jak i węgierska najliczniej zamieszkiwały aglomerację Johannesburga i tam też ogniskowała się aktywność społeczno-kulturalna tych społeczności.

te nieregularnie zapraszały się na imprezy o charakterze niepodległościowym, religijnym i kulturalnym¹¹¹.

Od połowy lat 60. do początków lat 90. odbywały się one przeważnie w budynku Południowoafrykańskiej Akademii Kulturalnej (South African Cultural Academy), w którym działały obok siebie Klub Polski i Klub Węgierski¹¹². To bezpośrednie sąsiedztwo klubów stało się ogniwem łączącym obie diaspory. Zapraszano się na obchody rocznic niepodległościowych oraz imprezy kulturalne. Jak donosiło sprawozdanie prezesa Związku Osadników Polskich z końca lat 60. Z. Fudakowskiego: „zarząd utrzymywał serdeczne stosunki z Węgrami. Stosunki z członkami Klubu Węgierskiego [...] ułożyły się na stopie koleżeńskiej. Na różne imprezy «wypożyczamy» sobie wzajemnie lokal klubowy, oraz popieramy jedni drugich przez udział w zabawach”¹¹³. Huczne zabawy polsko-węgierskie relacjonował również prezes Zjednoczenia Polskiego w Południowej Afryce Waldemar Wójtowicz¹¹⁴.

Jako nie mniej ważna jawi się grupa czynników utrudniających wzajemne zbliżenie pomiędzy diasporami polską a węgierską w Południowej Afryce. Obie diaspory na tle innych diaspor europejskich w Południowej Afryce (niemieckiej, portugalskiej czy żydowskiej) nie

---

¹¹¹ Strona węgierska zapraszała głównie na obchody rocznicy powstania węgierskiego 1956 r.; zob.: Korespondencja Zjednoczenia Polskiego z Délafrikai Magyar Egyesület (AZP – Johannesburg).

¹¹² Sprawozdanie prezesa ustępującego zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich w Johannesburgu za okres od 18 maja 1963 do 12 czerwca 1964 r.; Sprawozdanie prezesa ustępującego zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich w Johannesburgu za okres od 13 czerwca 1965 do 31 lipca 1966 r.; Sprawozdanie prezesa ustępującego zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich w Johannesburgu za okres od 16 maja do 21 marca 1969 r.; Sprawozdanie prezesa z działalności Zjednoczenia Polskiego w Johannesburgu za okres od 18 marca 1973 do 22 marca 1974 r. (AZP – Johannesburg).

¹¹³ Sprawozdanie prezesa ustępującego zarządu Zjednoczenia Osadników Polskich w Johannesburgu od 21 marca 1969 do 20 marca 1970 r. (AZP – Johannesburg).

¹¹⁴ Relacja Waldemara Wójtowicza udzielona autorowi, Roodepoort dn. 25.06.1994 r.

są liczne. Żyją w rozproszeniu i nie tworzą zwartych skupisk. W sposób poważny wpływa to poziom aktywności społeczno-kulturalnej i stopień zorganizowania. Potrzeby w tym względzie realizuje się przede wszystkim w obrębie własnej zbiorowości. Ponadto zarówno Polacy, jak i Węgrzy w Południowej Afryce swoją aktywność skupiali na pracy zawodowej i często nie angażowali się w działalność własnych organizacji etnicznych.

Pewną przeszkodą w bliższym nawiązaniu kontaktów był niedostatek wspólnych ogniw związanych z II wojną światową. Diaspora polska koncentrowała się na upamiętnianiu wydarzeń historycznych tego okresu, a przede wszystkim rocznicy powstania warszawskiego. Węgrzy natomiast, w związku ze złożonym dla nich problemem ostatniej wojny światowej, organizowali przeważnie obchody rocznic związanych z ich walką o wolność i niepodległość po zakończeniu II wojny światowej. Dla nich najważniejszymi obchodami pozostawała rocznica powstania 1956 roku.

* * *

Można skonkludować, że organizacje diaspory polskiej w Południowej Afryce w zasadzie, poza wspomnianymi wyżej kontaktami z diasporą węgierską w Johannesburgu, nie współpracowały z organizacjami innych europejskich grup diasporycznych.

Kontakty i współpraca między diasporą polską a węgierską w Afryce Południowej nie przybrały trwałej formy i znaczących rozmiarów. Czasami charakteryzowały się jedynie przejawami duchowej solidarności. Tym niemniej zakres i intensywność tych kontaktów była zdecydowania większa w porównaniu do innych grup diasporycznych z Europy.

W 1992 r. prezes Rady Polonii Afryka Południe Edward de Virion stwierdził, że spośród mniejszości etnicznych zamieszkujących RPA najlepsze kontakty Polacy utrzymywali z Węgrami i Czechami¹¹⁵.

---

¹¹⁵ *Republika Południowej Afryki. Jesteśmy bardzo daleko (rozmowa z p. Edwardem de Virion), „Biuletyn Stowarzyszenia «Wspólnota Polska»” listopad 1992, nr 16, s. 7.*

Wśród czynników sprzyjających wzajemnym kontaktom wymienia się m.in.: poczucie wspólnoty dziejów, podobieństwo położenia politycznego Polaków i Węgrów po II wojnie światowej, bardzo zbliżony charakter współczesnej emigracji polskiej i węgierskiej do Afryki Południowej, zainteresowanie organizacji polskich i węgierskich w Afryce Południowej wydarzeniami w Polsce i na Węgrzech oraz w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, brak problemów we wzajemnym komunikowaniu się (używanie języka angielskiego), sąsiedztwo Klubu Polskiego i Klubu Węgierskiego w Johannesburgu.

Do grupy czynników utrudniających wzajemne zbliżenie pomiędzy diasporami polską a węgierską w Afryce Południowej zalicza się m.in.: małą liczebność i rozproszenie tych grup, skupienie swojej aktywności na sprawach zawodowych, realizację potrzeb społeczno-kulturalnych w obrębie własnej społeczności, brak wspólnych ogniw związanych z II wojną światową.

Kontakty i współpraca diaspor polskiej i węgierskiej w Afryce Południowej odbywały się przede wszystkim w Johannesburgu i dotyczyły Zjednoczenia Osadników Polskich w Afryce Południowej (późniejszego Zjednoczenia Polskiego) wraz z oddziałem SPK i Délafrikai Magyar Egyesület.

* * *

Po zniesieniu apartheidu – w obliczu nowej sytuacji wewnętrznej w RPA oraz nowych uwarunkowań międzynarodowych – diaspory pochodzące zwłaszcza z Europy Środkowej i Wschodniej zaczęły z jednej strony koncentrować się na działalności wewnątrzdiasporycznej, a z drugiej – w wyniku normalizacji oficjalnych stosunków między państwowymi – ich aktywność skupiała się na rozwijaniu bezpośrednich kontaktów z krajem przodków bądź urodzenia.

BIBLIOGRAFIA¹¹⁶

- Akenson D.H., *Occasional papers on the Irish in South Africa*, Grahamstown 1991.
- A Mosaic of People*, Bureau of Information, Cape Town 1989.
- Address by the State President Mr FW de Klerk, DMF at the Opening of the Session of the Ninth Parliament of the Republic of South Africa. Cape Town 2 February 1990*, Johannesburg 1990.
- Balicki J., *Historia Burów. Geneza państwa apartheidu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980.
- Böeseken A.J., *The Settlement under the van der Stels*, w: C.F.J. Muller (ed.), *500 Years. A History of South Africa*, Pretoria 1981.
- Brink S. [et al.] (eds.), *Die Kulturhistoriese bydrae van die Duitssprekendes in Suid-Afrika. SAVK Kongres, Genadendal, 27–28 August 1992. Bundel met kongresreferate*, Pretoria 1992.
- Búr G., *The Changes in South Africa in the Hungarian Media*, referat wygłoszony na sesji naukowej nt. „South African Days in Hungary”, Budapest, 15–22 January 1995.
- Búr G., *The Image of Africa in Hungary with Particular Emphasis on South Africa*, „South African International” October 1990, No. 21.
- Czechs, <https://en.wikipedia.org/wiki/Czechs> [22.10.2015].
- Dubb A.A., *The Jewish Population of South Africa: The 1991 Sociodemographic Survey*, Kaplan Centre for Jewish Studies and Research, Cape Town 1994.
- Dziedziul B., *Materiały do nauki przedmiotu geografia polityczna*, Szczecin 1994.
- Ernst F., Scheurer K. (compiled by), *History of the Swiss in Southern Africa, 1652–1977*, Johannesburg 1979.
- Ernst F., Scheurer K. (compiled by), *History of the Swiss in Southern Africa (1652–1977): 325 years*, Swiss Societies, Johannesburg 1977.
- Ferreira I., *Italian footprints in South Africa (Sulle orme degli italiani in Sudafrica)*, Johannesburg 2009.
- Flemish people, https://en.wikipedia.org/wiki/Flemish_people [24.09.2015].
- Fudakowski Z., *Poles in South Africa and Their Hungarian Brothers*, „The Journal of the Polish-Hungarian World Federation” Spring–Summer 1970.
- German Societies, Institutions and Businesses in Southern Africa*, http://www.safrika.org/sasocs_en.html [21.09.2015].
- Glaser C., *Portuguese Immigrant History in Twentieth Century South Africa: A Preliminary Overview*, „African Historical Review” 2010, Vol. 42, No. 2.

---

¹¹⁶ W bibliografii nie uwzględniono materiałów archiwalnych.

- Gorelik B., *A lost tribe: Russian-speaking Jews in South Africa today*, Kaplan Centre University of Cape Town, Cape Town 2010.
- Greece and sub-Saharan African Countries Bilateral Relations*, http://old.mfa.gr/english/foreign_policy/sub_saharan/ [11.06.2013].
- Groenewald C., *Tuis onder die suiderson*, „Suid-Afrikaanse Panorama” Januarie 1979.
- Grinberg D., *Geneza państwa apartheidu*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980.
- Grünewald H., *Die Geschichte der Deutschen in Südafrika*, Cape Town 1993.
- Information Digest 1990*, South Africa Foundation, Johannesburg 1990.
- Information Digest 1995*, South Africa Foundation, Johannesburg 1994.
- Jeannerat C.F., *Embroided: Swiss churches, South Africa and apartheid*, Münster 2007.
- Johnson R.W., Schlemmer L.(eds.), *Launching democracy: South Africa's first open election 1994*, New Haven 1996.
- „Komunikat. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów. Koło Cape Province” grudzień 1973, nr 6.
- „Komunikat. Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Południowej” październik 1971, nr 10/256.
- „Komunikat. Zjednoczenie Osadników Polskich w Afryce Południowej” wrzesień 1972, nr 9/267.
- Królikowski R., *O Polakach w Afryce Południowej*, „Kultura” (Paryż) 1949, nr 9.
- Linder A., *The Swiss at the Cape of Good Hope 1652–1971*, Basel 1997.
- Lists of „German expatriate citizens” only for Namibia and South Africa*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Germans> [25.10.2015].
- Malinowski M.J., *Białe mocarstwo Czarnego Lądu*, Warszawa 1986.
- Malinowski M.J., *Republika Południowej Afryki. Przemiany wewnętrzne i ich międzynarodowe uwarunkowania*, Warszawa 1988.
- Mrozowska A., Wrzosek B., *Międzynarodowa Konferencja Naukowa pt. „Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi”*, „Przegląd Informacji o Afryce” 1976, nr 1.
- Mursalo T.A., *In search of a better life: a story of Croatian settlers in Southern Africa*, Johannesburg 1981.
- Poles in S.A. Protest to UN Chief*, „The Cape Times” 15.11.1956.
- Pomoc dla Węgrów*, „Komunikat. Zjednoczenie Osadników Polskich. Koło Cape Province” 23.02.1957, nr 49.
- Population*, <http://countrystudies.us/south-africa/44.htm> [25.11.2015].
- Population of South Africa by population group, Government of the Republic of South Africa*, Pretoria 1960–1992.
- Population Census 1985*, Pretoria 1986.
- Population Census 1985*, Report No. 02.85.06, Pretoria 1986.

- Republic of South Africa – Statistics in Brief*, Central Statistical Service, Pretoria 1985.
- Republika Południowej Afryki. Jesteśmy bardzo daleko (rozmowa z p. Edwardem de Virion)*, „Biuletyn Stowarzyszenia «Wspólnota Polska»” listopad 1992, nr 16.
- Republika Południowej Afryki. Jesteśmy bardzo daleko. Rozmowa z p. Edwardem de Virion, prezesem Rady Polonii Afryki Południowej*, „Kurier Wileński” 12.01.1993.
- Rhoodie N.J., Venter H.J., *Apartheid. A Sociohistorical Exposition of the Origin and Development of the Apartheid Idea*, Cape Town 1959.
- SA Jewish History*, <http://www.jewishsa.co.za/about-sajbd/sa-jewish-history/> [24.10.2015].
- S.P. Kardynał Józef Mindszenty, „Ku Wolnej Polsce” (Kapsztad) październik–grudzień 1975, nr 19.
- Saks D., *The Emigration Phenomenon and its Impact on the South African Jewish Community*, „Journal of Jewish Communal Service” Winter–Spring 2003.
- Sani G., *History of the Italians in South Africa, 1498–1989*, Johannesburg 1994.
- „Sentraal-Rand. Jaarverslag” 1.04.1987–31.03.1988, Maatskappy Vir Europese Immigrasie, Pretoria 1988.
- Sharon G., Hotz L., *The Jews in South Africa. A History*, Cape Town – London – New York 1955.
- Schubert J., *Germans in South Africa: An Introduction*, http://www.geocities.com/Heartland/meadows/7589/intro_en.html [22.08.2013].
- Simon A. [et al.], *A Study of the Integration of Portuguese Students at the English-Medium High School*, „South African Journal of Education” 1984, No. 4 (2).
- Slovaks*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Slovaks> [22.10.2015].
- South Africa 1982. Official Yearbook of the Republic of South Africa*, Johannesburg 1983.
- South Africa 1988–1989. Official Yearbook of the Republic of South Africa*, Cape Town 1990.
- South Africa 1989–90. Official Yearbook of the Republic of South Africa*, Cape Town 1990.
- South Africa: an appraisal*, Johannesburg 1983.
- South Africa, Republic of*, w: S.H. Steinberg (ed.), *The Statesman’s Year-Book, 1967–1968*, 104th annual edition, London – New York 1967.
- South Africa: historical demographical data of the whole country*, <http://www.populstat.info/Africa/safricac.htm> [22.08.2015].
- South Africa Statistics 1985*, Department of Statistics, Republic of South Africa, Pretoria 1985.

„Tak i Nie” styczeń 1989, nr 2.

The English-speaking people: British, Scottish, Irish, Alberton 2006.

„The Star” 6.05.1989.

Tonkin L., *Magyar Heroism and the Arrival of the 1956–1957 Hungarian Immigrant Refugees to South Africa*, Raleigh 2015.

Union of South Africa Population Census 8th May 1951, Vol. 4, Pretoria 1952.

Virion de E., Dziewięcka M., *RPA – czas teraźniejszy, czas przyszły*, „Kultura” (Paryż) 1993, nr 3.

Wawrzkiwicz J., *Dwadzieścia pięć lat Stowarzyszenia Polskich Kombatan-tów*, Londyn 1971.

Weiner R., *The virtual Jewish history tour: South Africa*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/South_Africa.html#Post-Apartheid%20Regime [24.10.2015].

Wiadomości polskie, „Komunikat Zarządu Oddziału SPK Afryka Południe” 1.12.1956.

Year of Arrival in the Union of Whites Born Outside the Union Classified According to Country of Birth, Union Census 1951, Pretoria 1952.

Zuberi T., Bonilla-Silva E., *White Logic, White Methods: Racism and Methodology*, Lanham 2008.

Żukowski A., *Doktryna apartheidu i jej endo- i egzogeniczne determinanty*, w: M. Marczewska-Rytko, W. Ziętara (red.), *Ideologie, doktryny, ruchy społeczne i polityczne. Wybrane problemy*, Lublin 2015.

Żukowski A., *Geneza konfliktów rasowych i etnicznych w Afryce Południowej*, w: I. Kabzińska-Stawarz, S. Szykiewicz (red.), *Konflikty etniczne. Źródła, typy, sposoby rozstrzygnięcia*, Warszawa 1996.

Żukowski A., *Kontakty mieszkańców Gdańska w służbie holenderskiej Zjednoczonej Kompanii Wschodnioindyjskiej z Afryką Południową (II poł. XVII – koniec XVIII w.)*, „Rocznik Gdański” 1994, t. 54, z. 1.

Żukowski A., *Polish relations with and settlement in South Africa (circa 1500–1835)*, „Historia” (Pretoria) May 1992, No. 37 (1).

Żukowski A., *Rola holenderskich kościołów reformowanych w kształtowaniu stosunków społecznych w Afryce Południowej*, „Eastern Review” 1998, Vol. 3.

<http://africanhistory.about.com/od/apartheidlaws/g/No30of50.htm> [13.03.2009].

<http://www.1820settlers.com/index.php> [22.10.2015].

<http://www.ausgreeknet.com/southafrica.htm> [15.11.2015].

<http://www.danish.co.za/danish-society/our-society-mission/> [15.11.2015].

<http://www.danishclub.co.za/main.php?page=0> [15.11.2015].

<http://www.hrvatiizvanrh.hr/en/hmiu/croatian-diaspora-in-the-south-african-republic/27> [25.11.2015].

<http://www.nlgemeente.co.za/mainindex.php?menu=Home> [23.10.2015].

https://en.wikipedia.org/wiki/Italian_South_Africans [23.08.2015].

https://en.wikipedia.org/wiki/Portuguese_South_African [24.11.2015].

POLISH DIASPORA AND OTHER EUROPEAN DIASPORAS IN SOUTH AFRICA DURING APARTHEID: FORMS OF CONTACTS AND COOPERATION

SUMMARY

Keywords: Polish Diaspora, European Diasporas, South Africa, apartheid

At the beginning of the paper brief presentation of the demographic data of South African population during apartheid period (1948–1994) with the special attention to the white population and white immigration to South Africa is made. Then the white ethnic groups, first of all the European Diasporas (history, wave of immigration, number and main organizations) and separately the Polish Diaspora are depicted. The analysis is focused on the forms of contacts between the Polish Diaspora and other European Diasporas determined by policy of apartheid and own history and culture. Special attention is drawn into contacts and cooperation between the Polish and Hungarian Diasporas associations in South Africa.